

Intellektuaalne võltsimine

Kirjaliku valetamise karistatavus Eesti karistusõiguses

1. Sissejuhatuseks: valetamisest üldse

Valetamine on patuasi, veelgi enam – „kes valetab, see varastab“, ütleb rahvatarkus. Alustuseks väike kõr-valepõige varguste juurde. Siin on karistusõiguses asi selge, sest vastav karistusnorm ei puudu vist küll ühestki teadaolevast ja ükskõik kui vanast seadustikust. Paljuski on tüüpilised varguseks loetavad teod läbi aegade samaks jäänud, ehkki elu teeb siingi oma korrektiivid. Nii on vaieldav, kas arvutiprogrammi vm tarkvara on võimalik varastada või on tegemist süüiteoga intellektuaalse omandi vastu.^{*1} Kirjanduses käib äge vaidlus inimese kehaosade ja -eraldiste üle – kas lugeda need asjaks ja seega kõlblikuks varguse-objektiks (KarS^{*2} § 199) või on nende hõivamise korral tegemist kas tervisevastaste süütegude või hoopis laibarüvetamisega (KarS § 148). Näiteks patsient laseb enne lõikust endalt võtta verd, et see võimaliku suure verekaotuse korral talle tagasi siirdataks. Paraku müüb haiglaõde külmikus oleva veretopsiku oma tuttavale, kes samuti vajab vereülekannet. Vähemusarvamus leiab, et sellise omatransplantatsiooni korral ei muutu kehaeraldise asjaks, vaid säilitab kehaosa kvaliteedi. Järelikult ei lange see varguse koosseisu kaitsealasse ning tegemist on kehalise puutumatus rikkumisega, seega tervisekahjustusega (KarS § 121 või 118).^{*3} Valitsev arvamus ei nõustu sellega eelkõige põhjusel, et niisuguse tõlgenduse juures antakse tervisekahjustuse koosseisule lubamatult lai kohaldamisruum.^{*4} Ka vere loovutanu ei tule selle pealegi, et pidada kusagil külmkapis olevat plastknõu verega oma keha osaks ja et selle äravõtmine kahjustab tema tervist.^{*5} Sedalaadi näidetega võiks jätkata, kuid neile kõigile on ühine varguse lugemine karistatavaks teoks; siin käib vaidlus üksnes asja kui varguse objekti ümber.

Valetamise on küsimus keerulisem. *Ultima ratio* toimiv karistusõigus ei saa kõiki moraaliveastaseid tegusid kuulutada karistatavateks, sest ühiskonna iseregulatsioon ei ole ilma moraalita mõeldav. Teatud juhtudel on aga riigi karistusõiguslik sekkumine vajalik, sest valetamisega võidakse kahjustada olulist õigushüve, mille kaitsmiseks ei ole moraalinormid piisavalt tõhusad. Näiteks kelmuse (KarS § 209) koosseisutegu on tegelikest asjaoludest ebaõige ettekujutuse loomine, toimugu see siis suuliselt või kirjalikult.^{*6} Ka laimamine (KarS § 305¹) tähendab valetabe levitamist, seega suulist või kirjalikku valetamist, nagu on samasugune valetamine ka tunnistaja või kannatanu valeütlus (KarS § 320).^{*7} Nendest näidetest peaks piisama väiteks, et teo karistatavus ei põhine mitte valetamisel kui sellisel (see mõistetakse moraalinormidega niikuinii hukka), vaid vajadusel kaitsta teatud õigushüvesid – antud näidetes vara ja õigusemõistmist – riigi karistusõigusliku sunnijõuga. Seega olemegi jõudnud küsimuseni, kas valeväidet sisaldava dokumendi koostamine on lihtsalt kirjalik valetamine või on see tee mingi olulise õigushüve kahjustamiseni. Probleem seisneb ka selles, et kui näiteks suuline kohtuotsus ei ole mõeldav (kohtunik võib teadvalt vale kohtuotsuse küll suuliselt välja kuulutada, kuid see ei ole veel kohtuotsuse tegemine KarS § 311 koosseisuteo mõttes), siis

¹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). 5. vlj. Tallinn: Juura 2021, § 199 komm. 4 (J. Sootak).

² Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364; RT I, 06.01.2023, 4.

³ Koos edasiviidete ja kriitikaga: T. Fischer. Strafgesetzbuch und Nebengesetzen. 68. Aufl. München: Beck 2021, § 223 vnr 2.

⁴ J. Wessels, T. Hillenkamp, J. Schuhr. Strafrecht. Besonderer Teil 2. Straftaten gegen Vermögenswerte. 44. Aufl. Heidelberg: Müller 2021, vnr 81.

⁵ T. Fischer (viide 3), § 223 vnr 2. Sellisele kehaeraldisele asja kvaliteedi omistamist toetavalt (koos kaasusega) ka: R. Schmidt. Strafrecht Besonderer Teil II. Straftaten gegen das Vermögen. 22. Aufl. Grasberg: R. Schmidt 2021, vnr 10, lk 8.

⁶ Lähemalt vt M. Kairjak, J. Sootak. Varavastased süüteod. 4. vlj. Tallinn: Juura 2017, IV ptk vnr 24.

⁷ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (2021) (viide 1), § 305 komm. 4, § 329 komm. 3.2 (S. Laos).

suvalise väite võib esitada nii suuliselt kui ka kirjalikult. Alles järgmise sammuna tuleb vastata küsimusele, kas üksnes kirjalik vorm muudab sellise teo karistatavaks võltsimisena (KarS § 344) või tuleb ka kirjaliku vormi korral astuda veel üks samm ja küsida, miks on kirjalik valetamine karistatav. *Last, not least* tuleb olla huvitatud ka määratletusnõudest, nimelt kas KarS § 344 koosseisutegu – võltsimine – on piisav karistatava teo kirjeldamiseks ja kas intellektuaalne võltsimine mahub selle alla.

Järgnev koondub põhiliselt intellektuaalse võltsimise problemaatikale, mis muidugi ei välista vajadust piiritleda see materiaalsest võltsimisest. Ehk aitab selline käsitluslaad paremini mõista ka võltsimise mõistet.

2. Võltsimise mõiste ja karistatavus üldiselt: tagasi- ja kõrvalpilk

Eesti Vabariigi 1929. aasta kriminaalseadustiku 20. peatüki „Rahamärkide, väärtpaberite ja väärtmärkide võltsimine“ § 414 (sama koosseis ka uue nuhtlusseadustiku § 445) nägi ette intellektuaalse võltsimise üldkoosseisu – materialiseeritud vale. Tegu seisnes ebatõelise olukorra või sündmustiku kirjeldamises vormiliselt õiges dokumendis. Dokumendi on koostanud isik, kes on selleks õigustatud või volitatud, tõelise allkirjaga ja asjakohasel kujul. Ebatõeline on olukord või sündmustik, mis on olematu või teisesisuline.^{*8} Eri-normina nägi kriminaalseadustiku § 628 (uue nuhtlusseadustiku § 667) ette teenistusalase intellektuaalse võltsimise (37. ptk „Teenistusalased süüteod riigi ja omavalitsuse teenistuses“). Materiaalse võltsimise ühe vormina nimetatakse järeletegemist – võõra nime (ka fiktiivse isiku nime) all dokumendi koostamist, kusjuures väidetavad asjaolud võivad olla ka õiged.

Eesti NSV kriminaalkodeks nägi ette võltsimise üldkoosseisu §-s 186 ja ametialase võltsimise koosseisu §-s 166. Esimene neist kriminaliseeris eraisiku poolt ametliku dokumendi võltsimise. Eradokumendi võltsimine võis olenevalt asjaoludest kujutada endast näiteks kelmuse ettevalmistamist (§ 143 – § 15 lg 1).^{*9} Dokumendi mõiste oli avatud § 185 kommentaaris, kusjuures olulisimaks tunnuseks näib olevat dokumendi võime tõestada õigusliku tähtsusega asjaolusid.^{*10} Dokumendil peab olema kirjalik vorm. Samas tuuakse ära ka ametliku ja eradokumendi erisused.^{*11} Võltsimise liikidena nimetab kommentaar intellektuaalset ja materiaalselt võltsimist, kusjuures ilma sisulise põhistamiseta väidetakse, et kriminaalkodeksi § 186 lõige 1 kehtestab vastutuse üksnes materiaalse võltsimise eest.^{*12} Selle ühe liigina nimetatakse järeletegemist – dokument on valmistatud ametiisiku või organisatsiooni nimel, kellelt see tegelikult ei pärine. Järeletehtud dokument võib olla ka sisult õige.^{*13} Ametialase võltsimise koosseis §-s 166 sisaldas ka eradokumendi võltsimist, mis aga pidi olema riigiasutuse menetluses või ametlikult tõestatud. Kommentaaris väidetakse küll võltsimise mõiste olevat sama mis § 186 koosseisus, kuid karistatavaks loetakse ka intellektuaalset võltsimist.^{*14}

Eesti Vabariigi 1991. aasta kriminaalkodeks (KrK) säilitas senise süsteemi: § 166 nägi ette vastutuse ametialase võltsimise eest ametialaste kuritegude peatükis; § 186 säilitas eraisiku vastutuse dokumendi võltsimise eest valitsemiskorraldustase kuriteona. Sama sisu säilis nimetatud koodeksi kehtivusaja lõpuni (viimane tekstiväljaanne 2001. a).^{*15} Eesti Vabariigi kriminaalkodeksi kehtivusajal selle kommenteeritud väljaannet ei ilmunud. Seega võib öelda, et seaduse kohaldamisel kehtisid Eesti NSV kriminaalkodeksi kehtivusaja kommentaaride seisukohad. Kahjuks puudub ülevaade tollasest kohtupraktikast.

⁸ K. Saarmann, K. Matto. Kriminaalseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: autorite kirjastus 1937, § 414 komm. 3; Уголовное уложение 22 марта 1903 г. По изданиям Н. С. Таганцева. Рига: Лега 1922, art 445–447 komm. 1: vn *подлог интеллектуальный*, пр *faux intellectuel*, sks *intellektuelle Urkundenfälschung*.

⁹ Eesti NSV kriminaalkodeks. Kommenteeritud väljaanne. I. Rebane (koost.). Tallinn: Eesti Raamat 1980, § 186 komm. 1.

¹⁰ Samas, § 185 komm. 1.

¹¹ Samas, § 185 komm. 1–3.

¹² Samas, § 186 komm. 2b.

¹³ Samas, § 186 komm. 3.

¹⁴ Samas, § 166 komm. 2–3. Sisuliselt samad seisukohad on dokumendi mõiste ja võltsimise liikide osas väljendatud ka Eesti NSV kriminaalkodeksi 1962., 1965., 1968. (venekeelne) ja 1972. a kommenteeritud väljaannetes. Ametialase võltsimise kommentaar (§ 166) on väga napp esimestes nimetatud väljaannetes, märksa põhjalikum 1972. ja 1980. väljaandes.

¹⁵ RT I 2001, 73, 452.

Vastutus võltsimise eest oli ette nähtud üldkoosseisuna Vene NFSV kriminaalkoodeksi §-s 196, kusjuures dokumendi mõiste oli üldjoontes sama, mis Eesti NSV kriminaalkoodeksis. Siiski lülitas kommentaar koosseisust välja eradokumendi, hoolimata selle menetlemisest riigiasutuses või ametlikust kinnitamisest.^{*16} See seisukoht näib toetuvat seaduse tekstile, kus räägitakse tõendist (вн *удостоверение*) või muust riigi- või ühiskondliku asutuse välja antud dokumendist. Kommentaar ei nimeta kahe võltsimise liigina intellektuaalset ja materiaalsset, kuid võltsimise mõiste avamisest võib välja lugeda ka esimese liigi kriminaliseerituse: „ehtsasse dokumenti moonutatud andmete kandmine“. Sarnaselt meie kriminaalkoodeksi §-ga 166 nägi ka Vene NFSV kriminaalkoodeksi § 175 ette ametialase võltsimise liikidena valeandmete kandmise ehtsasse dokumenti ja dokumendi järeletegemise (võltsdokumendi tervikliku valmistamise). Nagu meie § 166 nii hõlmas ka Vene NFSV kriminaalkoodeksi § 175 riigiasutuse menetluses oleva või ametlikult kinnitatud dokumendi.^{*17}

Venemaa Föderatsiooni 1996. aasta kriminaalkoodeksi^{*18} (kehtib alates 01.01.1997) § 327 näeb ette vastutuse ametliku dokumendi võltsimise ja võltsitud dokumendi kasutamise eest. Koosseis ei ava võltsimise mõistet; kommentaar loeb sarnaselt Vene NFSV kriminaalkoodeksi §-ga 196 võltsimiseks muuhulgas valedokumendi valmistamist või ehtsasse dokumenti „muudatuste kandmist, mis moonutavad selle sisu“^{*19}. Viimases võiks näha intellektuaalset võltsimist (seda terminit kommentaar ei kasuta), kuid järgnevalt antakse sisu moonutavate tegude näitlik loetelu: parandamine, teksti hävitamine või täiendamine, allkirja või pitseri järeletegemine jms. Need teod kujutavad aga endast materiaalsset võltsimist. Siit võib teha ettevaatliku järelduse, et Vene kriminaalõigus ei tunne intellektuaalset võltsimist.

Saksamaa karistusseadustiku^{*20} (StGB) § 267 annab võltsimistegude kaks alternatiivi: mitteehtsa (sks *unechte*) dokumendi valmistamine ja ehtsa dokumendi võltsimine. Dokumendi mitteehtsus tähendab selle päritolu valetamist – see ei pärine tegelikult sellelt isikult, keda dokumendis näidatakse. Võltsitud dokument on pettus selle väljaandja, tema identiteedi osas, aga mitte selles, mis on dokumendis kirjas. Võltsida võib ka blanketti, kui nii luuakse valekujutus selle päritolu kohta.^{*21} Ehtsa dokumendi võltsimine eeldab algselt ehtsat dokumenti, millesse on pärast selle väljaandmist tehtud muudatusi. Võltsimine peab tekitama arusaama, et väljaandja (see jääb ka võltsitud dokumendis samaks ehk õigeks) on väitnud midagi sellist, mis on küll dokumendi kirja saanud, mida ta aga algselt väljendanud ei ole. Muutmine peab olema tõenduslikult oluline, kuid ei tohi ulatuda dokumendi rikkumise või hävitamiseni.^{*22} Ka dokumendi õige väljaandja võib seda võltsida, tehes sinna hiljem muudatusi.^{*23}

Võltsimise mõiste seondub ka vastava koosseisuga kaitstud õigushüvega. Kirjanduses valitseva seisukoha järgi on see dokumendi ehtsus ja siit tulenev võltsimatus.^{*24} Sellele määratlusele võib ette heita tautoloogiat: võltsimine tähendab dokumendi võltsitust. Täpsustavalt väidetakse võltsitud dokumendi olevat sellise, mis tegelikult ei pärine sellelt, kellelt see väidetavalt pärineb. Võltsituse määrab seega näiva ja tegeliku väljaandja lahknevus, võltsimine on identiteedipettus. Võltsitud dokument tekitab väärkujutluse, et see pärineb kelleltki, kellelt see tegelikult ei pärine. Siit tulenevalt ei ole võltsimise koosseisuga kaitstav õigushüve dokumendi sisu õigsus.^{*25}

Veidi laiemal määratlusel järgi on kaitstavad õigushüved dokumendiringluse kindlus ja usaldusväärsus, karistatavaks loetakse rünnet dokumendi ehtsusele.^{*26} Siit tuleneb aga samuti, et koosseis ei kaitse dokumendi sisu õigsust ja järelikult on võltsimine ainult identiteedipettus. Autentne dokument, mis pärineb selle tegelikult väljaandjalt, ei ole selle määratluse järgi võltsitud dokument. Järelikult ei ole kirjalik valetamine ehk intellektuaalne võltsimine koosseisupärane tegu.^{*27}

¹⁶ Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. Москва: Юридическая Литература 1971, § 196 комм. 9. Sama ka: Советское уголовное право. Часть Особенная. Москва: Юридическая Литература 1979, lk 438.

¹⁷ Советское уголовное право (viide 16), lk 374.

¹⁸ Уголовный кодекс Российской Федерации. Arvutivõrgus: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.

¹⁹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва: Вердикт 1996, § 327 комм. 8.

²⁰ Strafgesetzbuch. Bekanntmachung der Neufassung 13.11.1998. – Bundesgesetzblatt Teil I, Seite 3322.

²¹ T. Fischer (viide 3), § 267 vnr 32.

²² R. Rengier. Strafrecht. Besonderer Teil I. Vermögensdelikte. 24. Aufl. München: Beck 2022, § 33 vnr 21–22.

²³ T. Fischer (viide 3), § 267 vnr 34.

²⁴ R. Rengier (viide 22), § 33 vnr 1.

²⁵ W. Küper. Strafrecht. Besonderer Teil. Definitionen und Erläuterungen. Heidelberg: Müller 1996, lk 220.

²⁶ R. Rengier (viide 22), § 33 vnr 1.

²⁷ Samas, § 33 vnr 6.

Dokumendi võltsimise mõistet võib üldistavalt vaadelda koosseisu kaitseala kaudu sõltuvalt koosseisutüübist kui teo kirjeldusviisist.^{*28} Võltsimise koosseisud võib meid huvitavast aspektist jagada kaheks (üksnes näited, mõistagi ammendavusele pretendeerimata).

- a. Suvalise teokirjeldusega koosseisud, kus on üksnes nimetatud võltsimine kui tegu, aga seda ei ole näitliku ega ammendava loeteluga avatud. Sellised on võltsimise koosseisud näiteks Eesti, Läti^{*29} (§ 275) ja Vene karistusseadustikus.
- b. Spetsiifilise teokirjeldusega koosseisud, kus on avatud võltsimise kui karistatava teo mõiste. Sellised on eespool toodud Saksamaa, samuti Šveitsi^{*30} (art 251), Austria^{*31} (§ 223), Rootsi^{*32} (14: § 1), Poola^{*33} (art-d 270–271), Hispaania^{*34} (art 390) jt karistusseadustikus.

Viimaseid võib omakorda jagada kaheks vastavalt sellele, kas koosseis loeb karistatavaks ka intellektuaalse võltsimise. See on välistatud Saksamaa ja Austria karistusõiguses, teistes aga nähtud ette, vastavat terminit seaduse tekstis siiski kasutamata. Siia kuuluvad näiteks Šveits (sks *eine rechtlich erhebliche Tatsache unrechtlich beurkundet*, nimetab intellektuaalset võltsimist aga kommentaaris^{*35}), Rootsi (täidab ehtsa dokumendi valesi, *falskeligen utfyller äkta urkund*), Poola (dokumendi väljastamiseks volitatud isik sisestab valeandmeid, *uprawniona do wystawienia dokumentu, ktora poswiadcza w nim nieprawde*). Šveitsi karistusseadustiku artikli 251 juurde olgu veel lisatud, et selle kommentaaris nimetatakse vale-dokumenteeringimist (sks *Falschbeurkundung*) ja kirjalikku valetamist koosseisupäraseks intellektuaalseks võltsimiseks ainult selle normi restriktiivse (kitsendava, piiratud) kohaldamise korral. See tähendab, et dokumendil peab olema kõrgendatud veenmisjõud (sks *erhöhte Überzeugungskraft*), üldkehtivad objektiivsed tõelisuse garantiid peavad tagama dokumendis väidetud usutavuse. Selline garantii võib olla näiteks dokumendi üldine vastavus seaduse nõuetele, autori või dokumendiga kaasnevat selgitust kontrolliva isiku garandiseisund jms.^{*36}

Kokkuvõtvalt võib öelda, et intellektuaalse võltsimise mõiste ja vastav termin pärinevad juba tsaariajast, nimelt 1903. aasta uuest nuhtlusseadustikust (selle mõiste tunnuseid võib tegelikult leida veelgi varasemast vanast nuhtlusseadustikust), täpsemalt küll kommentaaridest.^{*37} Nii sisu määratluse kui ka termini võttis üle endast uue nuhtlusseadustiku tõlget kujutanud Eesti Vabariigi 1929. aasta kriminaalseadustik. Ka Vene nõukogude kriminaalõigus rääkis sisuliselt intellektuaalsest võltsimisest, seda terminit ennast siiski kasutamata. Sama kehtib ka Eesti NSV kriminaalkodeksi kohta, kuid seal oli intellektuaalse võltsimise mõiste ja termin seaduse kommentaarides avatud. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi karistusseadustik ja selle kommentaarid võtsid omakorda selle käsitluse üle. Kaugelt üle saja aasta pikkuse ajaloo mõiste on jõudnud tänapäeva järgmiste tunnustena:

- a) vormilt õigesse ehk autentsesse dokumenti on kantud tõele mittevastavad andmed;
- b) seda on teinud isik, kes on koostajana näidatud ja allkirjastamiseks volitatud.

Eri riikide karistusseadustike võltsimise koosseise vaadates nägime, et võltsimise mõiste alla on paigutatud nii materiaalne kui ka intellektuaalne võltsimine. Siit võib omakorda järeldada, et mõlemad nimetatud võltsimisliigid on tunnustatud nii seadusandluses kui ka kohtupraktikas (ja mõistagi ka erialakirjanduses). Järgnevalt on viimane aeg vaadata, milline on olnud Eesti senine kohtupraktika.

²⁸ Viimaste liikide kohta lähemalt vt Karistusõigus. Üldosa. J. Sootak (koost.). Tallinn: Juura 2018, VI.3 (J. Sootak).

²⁹ Kriminallikum. – Latvijas Vestnesis 4.11.1998 nr 331/332. Käesolevas artiklis kasutatud venekeelset varianti: Комментарий к Уголовному закону 1. Общая часть. Рига: AFS 2000.

³⁰ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Arvutivõrgus: <https://fedlex.data.admin.ch>.

³¹ Strafgesetzbuch. Herausgegeben von Dr H. Bachner-Forreger. Wien: Manz 2008. Arvutivõrgus: <https://www.jusline.at/gesetz/stgb>.

³² Brottsbalk (1962:700). SFS nr: 1962:700 Arvutivõrgus: <https://www.riksdagen.se>. Vt ka: Das schwedische Kriminalgesetzbuch. Brottsbalken. Zweisprachige Ausgabe. Freiburg im Breisgau: iuscrim 2000.

³³ Kodeks karny. Arvutivõrgus: <https://www.profinfo.pl/temat/kodeksy-karne-w-polsce.html?gclid>. Käesolevas artiklis kasutatud varianti: Das polnische Strafgesetzbuch. Kodeks karny. Zweisprachige Ausgabe. Freiburg im Breisgau: iuscrim 1998.

³⁴ Código penal. Ley Organica 10/1995 de 23 de Noviembre de 1995. Arvutivõrgus: <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-penal>. Käesolevas artiklis kasutatud varianti: Das spanische Strafgesetzbuch. Código Penal. Zweisprachige Ausgabe. Freiburg im Breisgau: iuscrim 2002.

³⁵ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Mit den zugehörigen Verordnungen. Herausgegeben von Prof Dr Andreas Donatsch. Zürich: Orell Füssli 2004, lk 344–345.

³⁶ Samas.

³⁷ N. Tagantsevi kommentaaridest võib järeldada, et tegemist ei ole ainult Vene õigusele omase mõistega, vt Уголовное уложение 22 марта 1903 г. (viide 8).

3. Eesti karistusõigus ja kohtupraktika

Karistusseadustik võeti vastu 6. juunil 2001 ja see hakkas kehtima 1. septembril 2002. Dokumendi võltsimise üldkoosseis KarS § 344 näol asetus avaliku usalduse vastaste süütegude (19. ptk) 2. jakku „Dokumendi võltsimine ja kahjustamine“. Ametialane võltsimine on sarnaselt seni kehtinud kriminaalkoodeksiga endiselt ametialane süütegu, asudes nüüd 17. peatüki 2. jaos „Aususe kohustuse rikkumine“ §-s 299. Ainult seaduse tekstist ja koosseisude paigutusest lähtuvalt võib teha kaks järeldust. Esiteks on säilinud senine arusaam võltsimisest kui ametialasest süüteost ja seega ka selle ühe koosseisuteona intellektuaalne võltsimine. Teiseks, võltsimise üldkoosseisu sisu ei muutunud (selle mõistet koosseis endiselt ei avanud); uuest paigutusest hoolimata võib ka selle kohta väita, et endiselt on tegemist õiguskäibe aususe tagamiseks mõeldud koosseisuga.

KarS § 344 näeb ette vastutuse dokumendi võltsimise eest suvalise teokirjeldusega koosseisus, kus ei ole dokumendi mõistet ega võltsimise koosseisutegusid avatud. See tähendab, et seadus ei kirjuta nimetatud tegusid ette, seega lubab neid näha nii materiaalse kui ka intellektuaalse võltsimisena. Nende võltsimisliikide mõiste sisustamine on antud kohtupraktikale vabaks. Kindlasti ei ole kahtlust, et võltsimise ühe liigina on kasutusel materiaalne võltsimine, kuid tavalise kirjaliku valetamise ehk intellektuaalse võltsimise kriminaliseerimise küsimus vajab lähemat vaatlemist.

Veel enne KarS jõustumist tegi Riigikohus 7. septembril 1999 otsuse järgmises asjas.^{*38} P mõisteti süüdi dokumendi võltsimises KrK § 186 järgi: kasutades aktsiaseltsi rekvisiite ja pitsatit õiguste omandamiseks, kandis ta tühjale blanketile enda kohta käivad andmed. Apellatsioon ja kassatsioon taotles kaitsja õigeksmõistmist, sest tühi blankett ei ole dokument ning sellele andmete kandmine ei saa olla võltsimine.

Ringkonnakohus jättis süüdimõistmise jõusse. Ka Riigikohus leidis, et süüdimõistmine võltsimises on põhjendatud. Asjaolu, et mingi dokumendi üksikud elemendid eraldi võetult peegeldavad adekvaatselt tegelikkust, ei tähenda iseenesest alati veel seda, et ka dokument tervikuna oleks ehtne. Nii esimese kui ka teise astme kohtu otsustes on põhjendatult märgitud, et P poolne dokumendi võltsimine seisnes selles, et ta ühendas ebaseaduslikult ja põhjendamatult enda ehtsad isikuandmed aktsiaseltsi blanketi ehtsate andmetega ja selle tulemina kujunes võltsdokument, mis lõi olukorra, nagu ei oleks lepingupool mitte P eraisikuna, vaid aktsiaselts (otsuse p 6.5).

Riigikohus ei kasuta siin materiaalse ja intellektuaalse võltsimise mõisteid. P valmistatud dokument ei vastanud sisult tõele, sest aktsiaselts ei olnud tegelikult lepingupool. Samas oli blankett ehtne ja tegelikkusele vastasid ka P isikuandmed. Seega võib küsida, kas võltsimise liigi tuvastamisel on määrav dokumendi valemide või selles sisalduvate andmete õigsus. Esimesel juhul on tegemist materiaalse võltsimisega, kui näha siin dokumendi järeletegemist või uue täiesti vale dokumendi tegemist. Teisel juhul aga on võltsimine intellektuaalne, sest dokumendi rekvisiidid on ehtsad ja sinna on kantud õiged andmed, vale on ainult nendest tehtav järeldus.

Karistusseadustiku esimene kommenteeritud väljaanne ilmus 2002. aastal. Paragrahvi 344 kommentaaris toodi ära nii intellektuaalse kui ka materiaalse võltsimise mõiste, kusjuures esimese lugemist võltsinguks nimetati vaieldavaks.^{*39} Samas kommentaaris on viide eespool toodud otsusele, samuti otsusele asjas 3-1-1-82-01. Viimase asja sisu on järgmine.

T anti kohtu alla süüdistatuna KrK § 186 järgi võltsitud dokumendi kasutamises. Ta esitas notarile ebaõige sisuga dokumendi – hooneregistri õiendi – eesmärgiga omandada kohviku omandiõigus, ehkki kohvik oli kohtuotsusega tunnistatud tarbijate ühistu omandiks. Linnakohus mõistis T õigeks. Õiend oli välja antud seaduslikult ning puudusid tõendid, et sellesse oleks tehtud juurdekirjutusi või seda muu viisil võltsitud. T kui juriidiliste teadmisteta isik ei olnud võimeline hindama tõendi sisu korrektsust. Prokuröri kassatsiooni väitel sai T aru, et ta ei ole kohviku omanik. Seega oli õiend tema jaoks teadvalt võltsitud – formaalselt autentne, kuid sisaldas ebaõigeid andmeid.

Ringkonnakohtu otsusega jäeti õigeksmõistev otsus muutmata: ainuüksi dokumendi ebaõige sisu ei tee sellest veel võltsitud dokumenti. Võltsimine eeldab kellegi tahtlikku tegevust dokumendi sisu või vormi muutmisel. Teadvalt sisult ebaõige dokumendi kasutamine ei ole samastatav teadvalt võltsitud dokumendi kasutamisega.

³⁸ RKKKo 3-1-1-77-99.

³⁹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). Tallinn: Juura 2002, § 344 komm. 5.2, viitega R. Rengier (viide 22), lk 205–206.

Riigikohtu otsusega jäeti ringkonnakohtu otsus muutmata. Tegemist ei ole intellektuaalselt võltsitud dokumendiga. Intellektuaalse võltsimisega on tegemist, kui dokumendi koostajana näidatud ja selle koostamiseks õigustatud isik kannab formaalselt autentsele dokumenti sisult ebaõigeid andmeid. Asjaolu, et dokumendis kajastatud andmed ei vasta tegelikkusele seetõttu, et registrikanded, mille alusel õiend väljastati, ei kajasta tegelikkust, ei muuda dokumenti võltsituks. Dokumenti ei muuda sellisel juhul võltsituks ka asjaolu, et selle kasutaja teadis, et registrikanded ja sellest tulenevalt ka nende alusel väljastatud õiend ei kajastanud tegelikku olukorda. Sellise dokumendi kasutaja subjektiivsest küljest lähtuvalt on vaid võimalik kaaluda, kas tegemist on pettusega.

Käesolevast lahendist võib välja lugeda kahte asjaolu. Esiteks ei saa sisult ebaõiget dokumenti *eo ipso* lugeda võltsituks. Antud asja kontekstis on see tõdemus siiski määrav eelkõige dokumendi kasutamise seisukohalt. Teiseks annab Riigikohus intellektuaalse võltsimise mõiste, rõhutades eelkõige subjekti, kellega on dokumendi koostajana näidatud ja selle koostamiseks õigustatud isik. Siit omakorda järeldub, et muud variandid – näiteks sisult ebaõige dokumendi on koostanud selleks mittevolitatud isik (nt mitte juhatuse liige, vaid firma muu töötaja) – kujutavad endast materiaalselt võltsimist. *A contrario* võib muidugi ka leida, et sellisel juhul ei ole üldse tegemist võltsimisega, sest see ei vasta materiaalse võltsimise ühe vormi – järeletegemise – tunnustele. Tegemist võiks olla aga ka intellektuaalse võltsimisega, sest blankett on ehtne ja dokumendi päritolus ei ole samuti kahtlust. Siis tekib aga küsimus, kas on üldse vaja intellektuaalse võltsimise sellist tunnust, nagu pädeva isiku allkiri.

Karistusseadustiku kommentaaride 2. ja 3. väljaande (2004. ja 2009. a) tekst langeb kokku esimese väljaande omaga. Kommentaaris üksnes nimetatakse võltsimise liikidena intellektuaalselt ja materiaalselt, kuid ei avata neid mõisteid. Samad on ka viited Riigikohtu otsustele.⁴⁰ Siiski on 3. väljaandes lisandunud viide Riigikohtu otsusele asjas 3-1-1-94-06.⁴¹ Asja sisu on järgmine.

Maakohus tunnistas L-i süüdi KarS § 344 lõike 1 järgi osaihingu käibedeklaratsioonide; tulu- ja sotsiaalmaksu, kohustusliku kogumispensioni ja töötuskindlustuse maksete deklaratsiooni; samuti residendist füüsilise isiku T tuludeklaratsiooni võltsimises. Ringkonnakohus tuvastas samuti, et L kandis valeandmed nimetatud dokumentidesse. Kuivõrd ta kandis neisse andmeid, mis oma sisult ei olnud õiged, siis pani ta toime dokumendi intellektuaalse võltsimise. Tegu oli tahtlik: L teadis, et tegelikult osaihingul mingit käivet ei olnud. Samuti oli ta teadlik, et T ei saanud töötasu.

Kassatsioonis väitis kaitsja, et teise isiku eest maksudeklaratsioonide esitamine ei moodusta intellektuaalse võltsimise koosseisu. Kuna L ei olnud osaihingu ja T maksudeklaratsioonide koostamiseks ja esitamiseks õigustatud isik, ei saanud ta toime panna intellektuaalselt võltsimist. Kassatsioonivastuses leidis prokurör, et L pani toime võltsimise, kuid tegemist ei olnud intellektuaalse, vaid materiaalse võltsimisega. Riigikohtul on võimalik see ebatäpsus kõrvaldada KrMS⁴² § 361 lõike 1 punkti 2 alusel, sest see ei raskendaks süüdistatava olukorda.

Riigikohus jättis L-i süüdimõistmise jõusse põhjendusega, et L tõepoolest kandis dokumentidesse valeandmeid. Asjaolul, et ringkonnakohus nimetas L-i tegu intellektuaalseks võltsimiseks, ei ole tähtsust, sest KarS § 344 lõikes 1 ja § 345 lõikes 1 sätestatud kuriteokoosseisud ei erista materiaalselt ja intellektuaalselt võltsimist. Ringkonnakohus ei muutnud süüdistuses ja maakohtu otsuses kirjeldatud võltsimisteko faktiilist külge ega sellele antud karistusõiguslikku kvalifikatsiooni (otsuse p 9).

Riigikohtule võib ette heita tühja lastud võimalust avada võltsimise kahe nimetatud liigi – intellektuaalse ja materiaalse – mõisted. Seda tehes oleks Riigikohus ühtlasi nõudnud, et süüdistuses ja süüdimõistvas kohtuotsuses tuleb võltsimistegu mitte ainult täpselt kirjeldada, vaid näidata ära ka selle liik. Ka jättis Riigikohus tähelepanuta intellektuaalse võltsimise mõistega seotud probleemi: kas on tegemist selle võltsimisliigiga, kui vormilt autentse dokumendi valmistab küll firmas töötav isik, kuid kellel ei ole õigust firma nimel dokumenti allkirjastada ega väljastada? Muidugi võib kõnesolevast otsusest järeldada hoopis seda, et võltsimisliikide eristamine ei ole üldse vajalik – seadus sellist liigitust ei tee ning vaidlused liikide üle on järelikult mõttetud. Kohtulahendite põhistavas osas (aga ka *obiter dictum*'is), samuti seaduse kommentaarides, õpikutes jms, piisaks seega võltsimistegude näitlikust loetelust (nagu see on praeguseni nt Vene kriminaalõiguses). Siit veel samm edasi minnes võinuks aga püstitada seadusandja ette nõudmise

⁴⁰ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). 2. vlj. Tallinn: Juura 2004, § 299 komm. 4.2 (P. Pikamäe) ja § 344 komm. 5.2 (J. Sootak); Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). 3. vlj. Tallinn: Juura 2009, § 299 komm. 4.2 (P. Pikamäe) ja § 344 komm. 5.2 (J. Sootak).

⁴¹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (2009) (viide 40), § 344 komm. 5.1 (J. Sootak).

⁴² Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166; RT I, 11.03.2023, 25.

anda võltsimise koosseisus karistatavate tegude ammendav loetelu või moodustada koosseis muu täpsema kirjelduse abil, mis vastaks määratletusnõudele.

Karistusseadustiku järgmine, 4. kommenteeritud väljaanne toob ära eespool käsitletud Riigikohtu lahendid, lisades sinna aga veel viite otsusele 3-1-1-40-11.^{*43} Asja sisu on järgmine.

O anti kohtu alla politseiprefektuuris töötava ametiisikuna KarS § 299 lõike 1 järgi. O koostas arestimajas viibiva L-i kohta väljakutse nõude, kus märkis väljaviimise aluseks uurimistoimingute teostamise. Tegelikult kandis L kohtuotsusega mõistetud karistust ning temaga ei teostatud ühtegi menetlustoimingut. Maakohus mõistis O õigeks põhjendusega, et seadus ei näe ette arestimajas viibiva süüdimõistetu väljaviimist. Väljakutse nõude blanketi kehtestamine ja selle täitmise nõudmine ei põhine seadusel ega muul õigustlooval aktil. Isiku karistusõigusliku vastutuse aluseks ei saa olla asjaolu, mis on tekkinud riigi enda õigusvastase toimimise tulemusena.

Prokurör leidis apellatsioonis, et väljakutse nõude võltsimine on intellektuaalne võltsimine, sest süüdistatav kandis dokumenti andmeid, mis ei olnud õiged. Võltsimisega omandas ta õiguse tuua L arestimajast välja. Ringkonnakohus rahuldab prokuröri apellatsiooni. Tegemist on intellektuaalse võltsimisega, sest O kandis dokumenti andmeid, mis ei olnud õiged. Ametialase võltsimise puhul ei ole oluline, et võltsitav dokument oleks kohane õiguse omandamiseks. Vangistusseadusest jt normatiivaktidest tulenevad nõuded peavad tagama kinnipeetavate range arvestuse ja järelevalve nende liikumise üle.

Kassatsioonis taotles kaitsja O õigeksmõistmist KarS § 299 lõike 1 järgi. Ringkonnakohtu mitte-nõustumine maakohtu järeldustega dokumendi võltsimise kohta on deklaratiivne ega tugine tõenditele. O tegevus blanketi täitmisel oli eksimus andmete sisestamisel, mis ei kahjustanud üldist õigushüve – dokumendi puutumatus ja selle kaudu dokumendiga seotud õiguskäivet. O eesmärk ei olnud arestimaja töötaja eksitamine, vaid teadlikult konspiratiivse kaastöötaja rakendamine. Tegemist oli arestimaja töötaja eksimusega oma töökohustuste täitmisel, sest ta jättis L-i väljaviimise eesmärgi kontrollimata. Seesuguse blanketi täitmiseks ja esitamiseks puudub igasugune seaduslik alus.

Riigikohus jättis ringkonnakohtu süüdimõistva otsuse võltsimise osas jõusse. Viitega oma otsusele asjas 3-1-1-94-06 (p 9) nendib Riigikohus kõigepealt, et KarS § 344 lõikes 1 sätestatud kuriteokoosseis ei erista materiaalselt ja intellektuaalselt võltsimist. Siiski viitab kohus oma varasemale otsusele, et intellektuaalse võltsimisega on tegemist, kui dokumendi koostajana näidatud ja selle koostamiseks õigustatud isik kannab formaalselt autentseesse dokumenti sisult ebaõigeid andmeid (RKKKo 3-1-1-82-01, p 7.1). Kuna võltsimise kirjeldus KarS § 299 lõike 1 järgi ei erine KrK §-des 166 ja 186 sätestatust, jääb Riigikohtu kriminaalkolleegium oma senise tõlgenduse juurde. Lõpuks leiab Riigikohus ringkonnakohtuga nõustudes, et O kandis väljaviimise blanketile sisult ebaõiged andmed (otsuse p-d 13–14).

Siingi tuleb nentida, et Riigikohus on jätnud olulistele küsimustele vastamata. Maakohus on sisuliselt väitnud, et tegemist ei ole formaalselt autentse dokumentiga, sest selline dokument nagu väljakutse nõue ei ole seaduses ega muus õigusaktis ette nähtud. Seega oli küsimus autentse dokumendi mõistes ja sellest tuleneva võltsimise liigi – intellektuaalse võltsimise – olemasolus antud asjas. Tähelepanuta on jäänud kaitsja väide, et L-i näol oli tegemist konspiratiivse kaastöötajaga. Kolmandaks märgib Riigikohus jälle, et seadus ei tee vahet võltsimise liikidel, kuid toetub L-i süüdimõistmisel ikka intellektuaalse võltsimise mõistele.

Karistusseadustiku kommentaaride praegu viimane, 5. väljaanne (2021) märgib sarnaselt eelmistega, et intellektuaalse võltsimise kriminaliseeritus on vaieldav, kuid lisatud on selle põhjendus: fiktiivne dokument ei kahjusta dokumendi tagatisfunktsiooni, sest võltsimise koosseis ei kaitse dokumendi sisu õigusust, vaid dokumendi päritolu usaldusväarsust.^{*44} Kommentaar sisaldab lisaks eelmises kommentaaris viidatu-tele veel kahte kaasust.

Asja 1-16-5757 sisu on kokkuvõtvalt järgmine. E ja K mõisteti maakohtus ja ringkonnakohtus süüdi 23. juuli 2008. a laenulepingu võltsimises. Leping oli koostatud tagantjärele ja tegelikult toimunud tehingu varjamiseks. Tegelikult tehingu sisu ei olnud kohtule teada. Kuivõrd leping tegelikult toimunud tehingut ei kajasta, ei vasta selle sisu tegelikkusele ning seega on tegemist intellektuaalse võltsimisega. Maakohtus mõisteti K 3. novembri 2013. a avalduse võltsimises õigeks, sest kohus ei saanud uuritud tõendite alusel järeldada, et sisu on vale, mistõttu puudub alus rääkida intellektuaalsest võltsimisest ja selle kohtule

⁴³ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). 4. vlj. Tallinn: Juura 2015, § 344 komm. 9 (J. Sootak).

⁴⁴ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (2021) (viide 1), § 344 komm. 10 (J. Sootak) viitega R. Rengier (viide 22), § 33 vnr 10b.

esitamise ja võltsitud dokumendi kasutamisest. Prokuröri apellatsioonil alusel mõistis ringkonnakohus K 3. novembri 2013. a avalduse võltsimises süüdi.

Kassatsioonil taotles E kaitsja võltsimises süüdimõistmise tühistamist. Kohus ei saa uuritud tõendite alusel järeldada, et leping on sisult vale, mistõttu puudub alus rääkida intellektuaalsest võltsimisest. K kaitsja taotles samuti ringkonnakohtu otsuse tühistamist osas, millega tühistati maakohtu otsus K õigeksmõistmises, samuti osas, milles ringkonnakohus jättis kaitsja apellatsioonil rahuldamata ja maakohtu otsuse K süüditunnistamises muutmata.

Riigikohus jättis jõusse E ja K süüdimõistmise 23. juuli lepingu võltsimises. Viitega Riigikohtu otsustele asjas 3-1-1-82-01 ja 3-1-1-40-11 kordab kolleegium seisukohta, et intellektuaalse võltsimisega on tegemist, kui dokumendi koostajana näidatud ja selle koostamiseks õigustatud isik kannab formaalselt autentsesse dokumenti sisult ebaõigeid andmeid. Järgnevalt annab kohus dokumendi mõiste ja nendib, et 23. juuli leping vastab dokumendi nõuetele. Võltsimise koosseisuga kaitstav õigushüve on dokumendi puutumatus ja sellest tulenevalt dokumendiga seotud õiguskäibe usaldusväärsus. Dokumenti vale kuupäeva ja muude ebaõigete faktiväidete kandmise kaudu saab see kahjustatud. Tegemist on intellektuaalselt võltsitud dokumendiga (otsuse p 12).

Selles asjas on Riigikohus esimest korda suhteliselt põhjalikult analüüsinud intellektuaalse võltsimise mõistet seostatuna dokumendi mõiste ja võltsimise koosseisuga kaitstava õigushüvega. Intellektuaalse võltsimise mõistega seoses on oluline märkida, et Riigikohus näeb selle võltsimisliigiga kahjustatava õigushüvena dokumendi puutumatus ja sellest tulenevalt dokumendiga seotud õiguskäibe usaldusväärst.

Ka järgmises asjas avab Riigikohus intellektuaalse võltsimise mõiste dokumendi mõiste ja võltsimise koosseisuga kaitstava õigushüve mõiste kaudu. Asja 1-16-10888 sisu on lühidalt järgmine.

Maakohus mõistis J süüdi A kihutamises võltsitud arve koostamisele ja selle kasutamisele kaasaaitamises KarS § 344 lõike 1 – § 22 lõike 2 ja § 345 lõike 1 – § 22 lõike 2 järgi. Arve järgi oli tegemist nõustamislepingu eest makstava tasuga, tegelikult oli selles märgitud summa 50 000 eurot altkäemaks. A suhtes lõpetas maakohus menetluse KrMS § 202 alusel. Ringkonnakohus jättis süüdimõistmise jõusse.

Kassatsioonil taotles kaitsja J õigeksmõistmist. Arve vastas poolte tegelikule kokkuleppele. See ei olnud aga kohane õiguste omandamiseks ega kohustustest vabanemiseks, sest ei tekitanud tsiviilõiguslikke kohustusi. Arve vastas lepingule, mille alusel see oli koostatud, ja lepingu võltsimist ei ole ette heidetud. Arve adressaat pidi olema teadlik arve tegelikust sisust. Samuti ei ole eluliselt usutav, et kui soovitakse võtta altkäemaksu, vormistatakse selle kohta arve, millega kaasneb käibemaksukohustus ja lisaks raha ettevõttest väljaviimisel hiljem ka tulumaksukohustus. Prokuratuur vastas, et arve on dokument, mida on võimalik võltsida KarS § 344 tähenduses. See on kirjalik akt, mis on mõeldud tõendama õiguskäibes juriidilise tähtsusega asjaolusid ning millest selgub selle väljaandja. Osahingu nimelt vormistatud arvel ei olnud tegelikku sisu ja selle eesmärk oli varjata altkäemaksu küsimist. Võltsitud dokument oli kohane õiguste omandamiseks või kohustustest vabanemiseks. Lepingule lisatud ja selle alusel esitatud arve andis osahingule rahalise nõudeõiguse. Oluline ei ole, kas võltsitud dokumendiga ka tegelikult mõni õigus omandati või mitte.

Riigikohus jättis süüdimõistmise jõusse. Arve on käsitatav KarS §-des 344 ja 345 nimetatud dokumendina: kirjalik akt, mis sisaldab mõtteväljendust ja on mõeldud tõendama õiguslikult relevantseid asjaolusid (RKKKo 3-1-1-96-16, p 21). Kohtupraktikas on selgitatud, et intellektuaalse võltsimisega on tegemist, kui dokumendi koostajana näidatud ja selle koostamiseks õigustatud isik kannab formaalselt autentsesse dokumenti sisult ebaõigeid andmeid (RKKKo 3-1-1-40-11, p 13). Maa- ja ringkonnakohus tuvastasid, et arve sisu ei vastanud tegelikkusele. Arve võltsimisega kahjustatakse KarS §-ga 344 kaitstavat õigushüve, s.o dokumendi puutumatus ja sellega seotud õiguskäibe usaldusväärst (otsuse p 51). Arvega on võimalik tõendada õiguslikult olulisi asjaolusid ja kohtupraktikas on arvet dokumendina KarS § 344 lõike 1 tähenduses käsitatud (RKKKo 3-1-1-20-14). Kuigi tsiviilõigused ja -kohustused tulenevad üldjuhul arve väljastamise aluseks olevast õigussuhtest, võidakse arvet kasutada õiguse olemasolu tõendamisel. Paragrahv 344 koosseisu realiseerimiseks ei ole oluline, kas võltsitud dokumendiga ka tegelikult mõni õigus omandati või kohustustest vabaneti. Kohtud tuvastasid, et kõnealuse arve eesmärk oli kinnitada osahingu (näilikku) nõudeõigust teise osahingu vastu ja võimaldada tasuda äriühingu vahenditest varjatult altkäemaksuna mõeldud rahasummat. Võltsimist ei välista kassaatori väide, et nii arve koostaja kui ka arve adressaat olid teadlikud, et see sisaldas ebaõigeid andmeid. Lahendis kordab Riigikohus eelmises otsuses toodud intellektuaalse võltsimise mõistet, seostades selle seekord rohkem dokumendi (arve) mõistega.

Praeguse seisuga võib rääkida veel kahest lahendist, kus süüdimõistmine põhineb intellektuaalsel võltsimisel. Ühes Riigikohus üksnes mainib intellektuaalses võltsimises süüdimõistmist, seega tunnistab maakohtu ja ringkonnakohtu otsused selles osas põhjendatuteks.^{*45} Teises asjas mõistsid maakohtu ja ringkonnakohtu L-i süüdi KarS § 299 lõike 1 järgi ametialases võltsimises. L jättis E-Tehno ülevaatuspunktis tehnokontrolli kaardile kandmata andmed kontrollitud sõiduki oluliste rikete ja puuduste kohta. Kohtud nentisid, et tehnoulevaataja sisestab vastavasse elektroonilisse süsteemi ülevaatuskäigu ja kinnitab andmed. Tavaliselt tehnokontrolli kaarti välja ei printida; ülevaataja kanne on kirjalik digitaalne dokument ja selle looja vastutab dokumenti kantud andmete õigsuse eest.^{*46} Riigikohus ei võtnud asja menetlusse. Tegemist on tüüpilise intellektuaalse võltsimisega, sest dokument vormistati nõuetekohaselt, kuid sellesse kantud andmed ei vastanud tõele. Kohtute seisukohad on aga olulised veel dokumendi mõiste seisukohalt – elektroonilises infosüsteemis koostatud tehnokontrolli kaart on kirjalik digitaalne dokument.

4. Kokkuvõtteks

Meie kehtivas karistusõiguses ei ole määratletud võltsimise mõistet ega liike, kuid seda on teinud kohtupraktika. Võltsimise üldmõiste on tuletatav selle kahest liigist – materiaalsest ja intellektuaalsest, seega siis dokumendi järeletegemine või ümbertegemine ning vormilt autentsesse dokumenti valede andmete kandmine. Kahjustatav õigushüve on dokumendi puutumatus ning õiguskäibe usaldusväärsus.^{*47} Esimene tähendab dokumendi säilimist sellise vormi ja sisuga, millisenä ta on koostatud, teise näol tagab dokument õigusliku tähendusega asjaolude tõele vastavuse ja kontrollitavuse.

Võltsimisega kahjustatav õigushüve ongi põhiline kriteerium intellektuaalse võltsimise karistatavuse üle otsustamisel. Selle raames tuleb küsida, kas nimetatud õigushüve hõlmab ka dokumendi õigsuse selle sisu õigsuse mõttes. Riigikohus on määratlenud võltsimisega kahjustatava õigushüvena dokumendi puutumatus ja sellest tulenevalt dokumendiga seotud õiguskäibe usaldusväärsuse.^{*48} Mõistagi kahjustab materiaalselt võltsitud dokument mõlemat hüve, intellektuaalselt võltsitud dokument on aga suunatud ainult teise vastu. Ametialase võltsimisega (KarS § 299) kahjustatakse mõlemat õigushüve ning lisaks sellele veel ka ametialase tegevuse ja seeläbi kogu riigihalduse õiguspärasust.^{*49} Siin võib aga lugeda märkimisväärseks, et Riigikohus ei ole nimetanud õigushüvena dokumendi sisu õigsust. Selles võib ühelt poolt näha vastuolu intellektuaalse võltsimise olemasolu tunnistamise ja õigushüve määratluse vahel, sest nagu öeldud, dokumendi puutumatus intellektuaalne võltsimine ei kahjusta. Teine võimalus on pidada intellektuaalse võltsimisega kahjustatavat õigushüve – dokumendiga seotud õiguskäibe usaldusväärsust – sedavõrd oluliseks, et põhjendada selle võltsimisliigi olemasolu ja kriminaliseeritust.

Intellektuaalse võltsimisliigi karistatavuse edasise hea käekäigu huvides tuleks siiski kohtupraktikal pöörata tähelepanu teistele küsimustele.

Materiaalõigusliku küsimusena on kohtupraktikas lahendamata, kas intellektuaalse võltsimisega on tegemist, kui vormilt autentsesse dokumenti on kantud valeandmed ja sellele kirjutab alla vastavate volitusteta isik (vt eespool viidatud RKKKo 3-1-1-82-01). Veel üks samm edasi minnes võib konstrueerida variandi, kus ka andmed on õiged, kuid dokumendile alla kirjutanud isikul ei olnud volitust seda teha. Vormi ja sisu poolest on selline dokument õige, kuid ühinguõiguslikust seisukohast võib küsida, kas firmal üldse tekivad sellise akti alusel õigused või kohustused. Kui neid vaidlustada, kas siis saab seda teha väitega, et dokument oli võltsitud?

Võltsituse küsimus tekkis ka asjas, kus dokumenti ei olnud kantud valeandmeid ja see oli ka vormilt autentne, kuid need kokku moodustavad vale pildi (eespool viidatud RKKKo 3-1-1-77-99). Kaudse analoogiana võib siin viidata kelmuse koosseisule (KarS § 209), mis teatavasti näeb ette vastutuse tegelikest asjaoludest ebaõige ettekujutuse loomise eest. Saksa kohtupraktikast pärinevad mitmed näited, kus nenditi kelmust tõele vastavate väidete esitamisel, kuid nende vorm (erinevad kirjatüübid, paigutus jms) löid teksti

⁴⁵ RKKKo 1-21-5033, p 13–14.

⁴⁶ Tartu Maakohtu 22.08.2022 ja Tartu Ringkonnakohtu 22.11.2022 otsus asjas 1-21-7973.

⁴⁷ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (2021) (viide 1), § 344 komm. 1 (J. Sootak) viitega RKKKo 3-1-1-46-07 p-le 7.2. Sama ka viites näidatud Riigikohtu otsused.

⁴⁸ RKKKo 19.04.2018, 1-16-5757, p 12; RKKKo 18.06.2018, 1-16-10888, p 51.

⁴⁹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (2021) (viide 1), § 299 komm. 1 (P. Pikamäe).

adressaadile vale ettekujutuse.⁵⁰ Selle variandi ülekandmine võltsimisele – kõne alla tuleks ilmselt intellektuaalne vorm – tähendaks õigushüve suhteliselt laia tõlgendamist: mitte lihtsalt õiguskäibe objektiivne usaldusväärsus, vaid selles osalevate isikute subjektiivne arusaam, nende lootus ausale ja õiglasele asjaajamisele. Veel kord kelmuse koosseisule toetudes samasugune argument: nimelt on kirjanduses küsitud, kas kelmuse koosseisuga ei ole mitte kaitstud ka teine õigushüve – tõde ja vabadus. Täpsemalt peetakse silmas võimalust oma vara vabalt käsutada, kartmata petta saada, ning eeldada, et varaline suhtlemine toetub aususele ja tõele.⁵¹

Menetlusliku poole pealt tekib küsimus, kas süüdistuses ja kohtuotsuses peab olema ära näidatud võltsimise liik. Mitmes otsuses rõhutab Riigikohus (eespool viidatud RKKKo 3-1-1-94-06 ja 3-3-3-41-11), et seadus seda ei tee. Kas siit võib välja lugeda seisukoha, et ka sisulistes põhjustes ei ole vaja võltsimise liiki kindlaks määrata? Selle variandi vastu räägib tõdemus, et võltsimise mõiste on sisuliselt avatav just liikide – materiaalne või intellektuaalne – kaudu ning kohus peaks liigi avama kasvõi juba süüdistuse konkreetsuse huvides. Teine variant oleks jätta kohtule vabaks võimalus avada võltsimisteo mõiste n-ö vabas vormis, ilma materiaalsele või intellektuaalsele võltsimisele *expressis verbis* viitamata (mitte välistades sealjuures kohtu võimalust seda teha). Range lähenemise korral tuleks aga kohtult nõuda alati ka võltsimisliigi äranäitamist.

Seadusandlikust seisukohast ei saa välistada varianti tunnistada praegused võltsimiskoosseisud (KarS §-d 299 ja 344) põhiseaduslikule määratlatusnõudele mittevastavaks, sest karistatav tegu ei ole määratletud isegi suvalise teokirjelduse mõttes. Kui sõnastust „võltsimine“ siiski pidada spetsiifiliseks teokirjelduseks, siis jääb ikka üles selle ebapiisava määratluse küsimus. Teiste riikide seadusandlik kogemus näitab, et võltsimist kui koosseisutegu on püütud määratleda. Põhiseaduslikkuse küsimuse dramaatilisust saab muidugi vältida ka lihtsalt pöördumisega seadusandja poole ettepanekuga täpsemalt määratleda võltsimiskoosseisud.

Et mitte lõpetada kokkuvõtte asemel küsimuste ja küsitavustega, olgu siis lõpetuseks toodud kaks järeldust. Esiteks võib kindel olla, et intellektuaalne võltsimine on meie kohtupraktikas kinnistunud mõiste ja küllap jääb sinna ka edaspidi. Teiseks ei saa jätta kahe silma vahele asjaolu, et paljud küsimused vajavad veel kohtupraktikas otsustamist ja selgitamist.

Autorist: Jaan Sootak on Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik ja Tartu Ülikooli emeriitprofessor.

⁵⁰ Näide koos kaasusega: M. Kairjak, J. Sootak (viide 6), VI ptk p 3.

⁵¹ G. Arzt, U. Weber, B. Heinrich, E. Hilgendorf. Strafrecht. Besonderer Teil. Lehrbuch. 4. Aufl. Bielefeld: Gieseking 2021, § 20 vnr 26; D. Bock. Strafrecht. Besonderer Teil 2. Vermögensdelikte. Berlin: Springer 2018, lk 247–248.